

Структура правового статусу суду: теоретичний аспект

Юхимюк Ольга Михайлівна,

доцент кафедри теорії та історії держави і права Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки

В умовах побудови правової держави, реалізації судової реформи, з метою належного теоретичного осмислення правового статусу суду в сучасній державі виникає потреба аналізу структури такого правового статусу та визначення його елементів. Тож варто наголосити, що протягом досить тривалого часу серед учених-правників невирішеним залишається питання про перелік структурних елементів правового статусу суду, як органу державної влади, носія владних повноважень.

В структурі правового статусу різних суб'єктів владних відносин, прийнято виділяти такі елементи: порядок формування та припинення діяльності; компетенція (функції та повноваження); правосуб'єктність; принципи організації та діяльності; юридичні гарантії; юридична відповідальність тощо. Безумовно кожен з вищенаведених елементів важливий, а всі вони у своїй сукупності покликані відображати юридичну природу правового статусу певного суб'єкта.

Виявлення всіх структурних елементів правового статусу судів є необхідним для більш повного аналізу даної категорії. Однак, стверджувати, що даний перелік є вичерпним, на нашу думку є некоректно. Цілком допустимим є виділення й інших структурних елементів, таких як порядок їх утворення та припинення діяльності, юридична відповідальність. Безумовно, ці структурні елементи правового статусу судів мають власне функціональне призначення і в сукупності з іншими елементами дають можливість більш повно та об'єктивно встановити особливості правового статусу судів.

Вцілому, процедури утворення, реорганізації та ліквідації судів мають взаємопов'язаний характер. Скажімо, якщо раніше у вітчизняному законодавстві відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в редакції від 7 липня 2010 р. процес прийняття рішень щодо створення суду поділявся на три стадії (пропозиція голови відповідного спеціалізованого суду, яка надсилалася Міністру юстиції України; з урахуванням цієї пропозиції – внесення Міністром юстиції України подання Президенту України; прийняття рішення Президентом України і видання ним відповідного указу [1], то сьогодні відповідно до Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року [2] цей процес поділяється на дві стадії: 1) пропозиція Державної судової адміністрації України, яка надсилається Президенту України і 2) прийняття рішення Президентом України і видання ним відповідного указу. Це, очевидно, є позитивним кроком у реформуванні системи судоустрою, оскільки зменшує вплив системи органів державної виконавчої влади на процес утворення судів.

Питання юридичної відповідальності органів влади, в тому числі судів, є актуальним і з точки зору побудови демократичної соціальної правової держави, і з позицій структури правового статусу судів. Досить часто суди визнаються суб'єктами правовідносин, пов'язаних з юридичною відповідальністю, в контексті здійснення ними цивільного, кримінального, адміністративного чи господарського судочинства. Проте визнання за судами, статусу суб'єкта юридичної відповідальності, тобто суб'єкта, до якого можуть бути застосовані заходи державного примусу організаційного, майнового, фінансового чи іншого характеру за неправомірні дії чи бездіяльність, практично відсутнє. Оскільки суди виступають носіями державної (судової) влади, їх юридичну відповідальність можна розглядати як юридичну відповідальність суб'єктів владних повноважень. Проте, в теорії права та в галузевому законодавстві про безпосередню юридичну відповідальність судів не йдеться, при цьому увага акцентується лише на юридичній відповідальності суддів зазначених судів. Правосуб'єктність державних органів, в тому числі судів, є спеціальною і

залежить виключно від тих повноважень та функцій (тобто, компетенції), які для них визначив законодавець, обмежується тими цілями і завданнями, заради яких вони створюються, а самі державні органи зобов'язані діяти в її межах. Тож підстави та порядок притягнення судів до юридичної відповідальності фактично відсутні.

Принципи організації та діяльності судів як основоположні засади визначають їх самостійність в системі органів державної влади. Найважливіші з них відображені, як правило, в конституції держави і законодавчих актах про судоустрій і статус суддів, інші виходять з їх сенсу і природи суду, регулятивної і охоронної функції права. Закріплення принципів організації та діяльності судів та їх подальша реалізація сприяють усуненню неузгодженостей та суперечностей між органами судової влади, забезпечуючи тим самим ефективність регулювання судової системи.

Правосуб'єктність відіграє чи не найважливішу роль серед усіх елементів правового статусу суду. В сучасних дослідженнях наголошується, що поняття правосуб'єктності не отримало однозначного визначення, і в літературі існують різні точки зору щодо нього.

Сфера застосування правосуб'єктності, її зміст, структурні елементи, як у загальній теорії держави і права, так і у галузевих юридичних науках, розкривається неоднозначно. Розуміння правової природи правосуб'єктності є однією з найскладніших проблем в юридичній науці.

В юридичній літературі були висловлені різні концепції щодо змісту поняття правосуб'єктності: ототожнення правосуб'єктності з правоздатністю і визначення її як здатності мати права і обов'язки; розгляд правосуб'єктності як цілісного явища, що складається з правоздатності і дієздатності, і характеризується як здатність мати права, обов'язки та здійснювати їх; у літературі висловлюється думка, що правосуб'єктність в одних галузях права рівнозначна правоздатності, а в інших вона виступає як право – дієздатності. В загальній теорії правового статусу у правосуб'єктності вирізняють три елементи: правоздатність, дієздатність і деліктоздатність.

Не зважаючи на розмаїття точок зору з цього питання, всі автори загалом погоджуються з тим, що під правосуб'єктністю маються на увазі сукупність властивостей, що дозволяє особі виступати суб'єктом права. При цьому М. Вітрук уточнював, що варто виділяти два аспекти сутності правосуб'єктності: перший – як здатності мати права та обов'язки, а другий – з позицій стадій динаміки (реалізації) прав і обов'язків та їх носіїв [3, с. 213-214].

На нашу думку, правосуб'єктність являє собою структурний елемент правового статусу суду. Зміст правосуб'єктності дозволяє вирізнити її види: загальну, галузеву і спеціальну. Загальна правосуб'єктність – це здатність суду у рамках даної системи права бути суб'єктом права взагалі. Галузева правосуб'єктність – виступає як закріплена правом здатність суду мати і реалізувати конкретні (відповідно до галузей права) юридичні права та обов'язки: конституційні, адміністративні, цивільні, трудові тощо. Спеціальна правосуб'єктність – це здатність суду бути учасником лише певного кола правовідносин у рамках даної галузі права.

Правовий статус судів є правовим статусом у сфері публічного права, а тому ми можемо зазначити, що такий елемент правосуб'єктності, як права та обов'язки по відношенню до судів трансформується у поняття “компетенція”.

Зміст компетенції залежить від місця, яке займає державний орган у механізмі держави. Обсяг компетенції залежить від виду державного органу, гілки влади, до якої цей орган належить, і визначає взаємовідносини з іншими органами державної влади та посадовими особами. Обсяг та зміст компетенції державного органу залежать від управлінських функцій держави, які він реалізує. Отже, повноваження, права і обов'язки, функції, завдання, цілі, предмети відання (коло питань і справ) між собою безпосередньо пов'язані і мають відношення до поняття «компетенція». В питанні співвідношення функцій та повноважень судів варто визнати функції судів окремим складовим елементом компетенції судів, який не є однопорядковим з повноваженнями і виступає як самостійне правове явище та структурний елемент правосуб'єктності.

Правові гарантії діяльності судів є одним з основних елементів їх правового статусу. Поряд з правосуб'єктністю та принципами вони є пріоритетним інститутом у системі права. Без існування гарантій правовий статус судів взагалі втрачає сенс. Завдяки гарантіям держава намагається убезпечити суди від негативного впливу з боку законодавчої та виконавчої гілок влади, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, державних і громадських установ і організацій, усунути перепони на шляху здійснення судами своїх функцій та повноважень. Гарантіям діяльності судів безпосередньо кореспондує обов'язок державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, підприємств, установ і організацій, незалежно форми власності і підпорядкування, та громадян не перешкоджати реалізації судами своїх повноважень у повному обсязі.

Проаналізувавши основні структурні елементи правового статусу судів можна зробити висновок про те, що наповнювати цю юридичну конструкцію можна різними категоріями, однак на нашу думку ключовими є порядок формування, створення та реорганізації судів, принципи організації та діяльності, правосуб'єктність, компетенцію (в тому числі функції та повноваження), а також гарантії правового статусу.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради. – 2010. – № 44-46. – (з наступними змінами та доповненнями).
2. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 року // Голос України. – 2015. – № 35.
3. Витрук Н. В. Общая теория правового положения личности / Н. В. Витрук. – М., 2008. – 448 с.